

zdůrazňujeme pouhý fakt nebo pouhou možnost, provádíme v myšlení abstrakci. Když se těšíme z faktu jako z realizace specifické hodnoty nebo z možnosti jako impulsu k realizaci, pak zdůrazňujeme nejzazší charakter universa. Tento charakter má dvě stránky – jednou stránkou je smrtelný svět přechodných faktů, nabývajících nesmrtelnosti realizované hodnoty; a druhou stránkou je bezčasový svět pouhé možnosti, který dosahuje realizace v čase. Mostem mezi oběma je „idea“ se svými dvěma stránkami.

1.3.2 Aristotelés

Aristotelés (384–322 př. n. l.) – řecký filosof, jeden z největších myslitelů v dějinách lidstva. Od roku 367 byl Platónovým žákem (dlouhých 20 let). V roce 342 jej povolal Alexandr Makedonský jako vychovatele ke svému synovi. V roce 335 založil v Athénách vlastní filosofickou školu – Lýkeion. Jako chráněncem makedonského krále se však po Alexandrově smrti přestal v Athénách cítit bezpečně a odešel na ostrov Euboia, kde brzy na to zemřel. Aristotelés obsáhl téměř veškeré tehdejší vědění a bývá považován za zakladatele mnohých věd. Zabýval se fyzikou, biologií, meteorologií, psychologií, rétorikou, teorií umění, politologií, logikou, etikou a mnoha dalšími obory. Pro filosofii je nejpřírodnější jeho pokus o rozvrh nauky o bytí. Aristotelés měl nesmírný význam pro vývoj evropského myšlení. Po celý středověk platil nejen ve filosofii za naprosto samozřejmou autoritu, v některých disciplínách (například v logice) nebyl překonán až do 19. století. Hlavní díla: *O vzniku a zániku; O duši; Fyzika; Rétorika; Politika; Poetika; Etika Nikomachova; Kategorie; První analytiky; Druhé analytiky; Metafyzika.*

METAFYZIKA

Praha 1946. Překlad A. Kříž.

Jsoucno se vypovídá v mnoha významech, jak jsme vyložili již dříve, kde byl uveden jejich počet. Neboť znamená, co jest věc (TO TI ESTI) a toto zde (TODE TI), jiné jakost nebo kolikost anebo některou jinou kategorií. Poněvadž se však o jsoucnu mluví v tolika významech, jest zřejmé jeho prvním významem, co jest věc, čímž se označuje podstata (OUSIÁ). Neboť chceme-li říci, jaké jest to a to, říkáme, že jest dobré nebo špatné, ale nikoli, že je dlouhé tři lokte nebo že jest to člověk. Ale chceme-li říci, co jest to, neříkáme, že jest bílé nebo teplé nebo dlouhé tři lokte, nýbrž že jest to člověk nebo bůh. Ostatní se nazývá jsoucnem proto, že jest něčím na jsoucnu v takovém smyslu jako kolikost, jakost, trpnost nebo něco jiného takového.

Proto snad někdo může býti v nesnázi, zda také jíti, býti zdrav a seděti, každé zvlášť, a všechno ostatní takové, znamená něco jsoucího nebo nejsoucího. Neboť nic z toho není ani přirozeně o sobě, ani nemůže být odloučeno od podstaty, a i když náleží také k jsoucímu, platí to spíše o jdoucím, sedícím a nechuravějícím. To jest spíše něčím jsoucím, jak se zdá, poněvadž podmět, jemuž náleží, jest něčím určitým; to však jest podstata a jednotlivina, jež spolu s příslušnou výpovědí bývá vyjádřena, neboť dobré nebo sedící nevypovídá se bez příslušné jednotliviny. Je tedy zjevno, že každému určení náleží jsoucnost jenom proto, že jest podstata. A tak asi podstatou jest to, co prvně jest, nikoli jako určení na jiném, nýbrž jest prostě. –

A již odedávna a také v přítomné době stále opakovaná a nikdy dostatečně nerozřešená otázka, co jest jsoucno, neznámá nic jiného, než otázku, co jest podstata. Neboť jedni tvrdí, že toto jsoucno jest jedno, druzí, že jest jich více než jedno, jiní, že jest jich omeze-

ný počet, a opět jiní, že počet nekonečný. Proto také my nejvíce a předně a takřka jenom k tomu musíme zaměřit své zkoumání, co jest jsoucno v tomto smyslu.

[...]

O podstatě se však mluví ne-li ve více významech, tedy aspoň nejčastěji ve čtyřech. Neboť podstatou každé jednotlivé věci jest, jak se zdá, jak bytnost¹, tak obecno a rod, a za čtvrté podmět. Podmětem jest to, o čem se vypovídá ostatní, kdežto sám se již nevypovídá o jiném. Ten tedy musíme vymeziti nejdříve; neboť se zdá, že podstatou jest především první podmět.

Za takový se v jednom smyslu označuje látka, v druhém tvar a za třetí to, co je z obou složeno. Látkou pak míním například kov, tvarem podobu, způsobu ideje, a tím, co je z obou složeno, sochu jako celek. A tak, je-li tvar dřívě než látka a je-li jsoucno ve větší míře, bude z téhož důvodu také dřívější než to, co je z obou složeno.

[...]

Z věcí, jež vznikají, jedny vznikají od přírody, druhé uměním a jiné bezděčně. Všecko však, co vzniká, vzniká něčím, z něčeho a jako něco. To „něco“ míním s hlediska každé kategorie: buď to a to, nebo kolikost nebo jakost anebo místo. Přirozené vznikání jest to, jež se děje z přírody. Z čeho něco vzniká, jest to, co nazýváme látkou; to, čím vzniká, jest přírodní věc, a co tím vzniká, jest člověk nebo rostlina anebo něco z toho, co nazýváme především podstatou.

Všechno, co vzniká od přírody nebo uměním, má látku; neboť všechno vznikající může býti i nebýti, a to jest u každé věci látka. Vůbec však přírodou jest i to, z čeho něco vzniká, i to, podle čeho vzniká – neboť to, co vzniká, má určitou přirozenost, na příklad rostlina nebo živočich –, to, čím vzniká, to jest stejnotvará přirozenost, jež se tak nazývá s hlediska tvaru; ta jest však v jiném; neboť člověk plodí člověka.

Takovým způsobem tedy vzniká, co vzniká skrze přírodu a od přírody. Ostatní druhy vzniku nazývají se umělým tvořením, jež se děje buď uměním nebo schopností anebo myšlením. Něco tu však vzniká i bezděčně a šťastnou shodou okolností, podobně jako je u toho, co vzniká přírodou. Neboť také v přírodě něco, co jinak vzniká ze semene, vzniká někdy i bez semene. Ale to bude třeba zkoumati později. Působením umění však vzniká všechno, čeho tvar jest v duši. Tvarem nazývám bytnost jednotlivé věci a první podstatu. Neboť i protivy mají nějaký týž tvar. Podstatou zbavenosti jest totiž opačná podstata, tak na příklad zdraví nemoci; neboť nepřítomností projevuje se nemoc, zdraví jest však pojem obsažený v duši a ve vědění.

[...]

A tak, jak se tvrdívá, nic nemůže vzniknouti, není-li tu již něco. Je tedy zřejmo, že nějaká část již musí býti. Látka jest totiž částí; neboť jest složkou v tom, co vzniká, a s ním vzniká. Ale tak musí tu již býti něco také z toho, co je pojmového rázu. V dvojím významu mluvíme o tom, co jsou kovové kruhy; jmenujeme látku a říkáme, že jsou kovem, a tvar a říkáme, že mají určitou podobu. A to jest první rod, pod nějž je podřadujeme; kovový kruh tedy zahrnuje v svém pojmu látku.

Když však věci vzniknou, nenazývají se tak, jako to, z čeho jako ze své látky vznikají, nýbrž dostává se jim označení, odvozeného od látky; na příklad socha se nenazývá kamenem, nýbrž kamennou. Člověku však, jenž se uzdravuje, a to proto, že je tu zbavenost, stav „nemítí něco“, a podmět, který nazýváme látkou; tak na příklad zdravým se stává jak člověk, tak ten, kdo je nemocen. Ale spíše se říká, že něco vzniká ze zbavenosti, na příklad že se někdo stává zdravým z nemocného, ale nikoli z člověka. Proto se zdravý nenazývá nemocným, ale člověkem a zdravým člověkem. Tam však, kde zbavenost není zjevná a nemá jména, jako u kovu oproštěnost od jakéhokoliv tvaru, u cihel a trámů od domu, zdá se, že

to, co vzniká, vzniká z těchto, jako tam zdravý z nemocného. Proto jako tam to, co vzniká, nedostává jméno toho, z čeho vzniklo, tak tu se socha nenazývá dřevem, ale nazývá se odvozeně dřevěnou, a zrovna tak se nazývá kovovou a nikoli kovem, kamennou a ne kamenem, a dům cihlový, nikoli cihlami. Neboť přihlédneme-li k věci přesně, nemůžeme prostě říci, že socha vzniká ze dřeva nebo dům z cihel, ježto to, co vzniká, musí vznikat tak, že se mění a netrvá to, z čeho vzniká. Z toho důvodu se tedy vyjadřujeme tak, jak bylo právě uvedeno.

To, co vzniká, vzniká něčím – tím rozumím to, od čeho pochází počátek vzniku – a z něčeho – čímž však nemůže být zbavenost, nýbrž látka, neboť jsme již vymezili, jak tomu rozumíme –, a vzniká něco určitého – tím jest buď koule nebo kruh nebo cokoli jiného –. Jako se tedy nevyrábí podklad, kov, tak ani koule, leda mimochodem, poněvadž kovová koule jest právě koulí, jež se vyrábí. Neboť vyráběti, vytvářeti toto zde znamená vůbec vytvářeti z podmětu toto zde. Míním totiž, že vytvářeti kulatý kov neznamená dělati kulatost nebo koulí, nýbrž něco jiného, totiž tento tvar v něčem jiném. Neboť kdyby se dělaly, dělaly by se z něčeho jiného; to bylo již podkladem. Na příklad, když se dělá kovová koule, děje se to tak, že se z tohoto zde, co jest kovem, dělá toto zde, co jest koulí. Kdyby se tedy vytvářelo i toto samo, vytvářelo by se zjevně zrovna tak a postup vznikání by šel do nekonečna.

Jest tedy zřejmo, že ani vid, tvar, anebo jak jinak jest třeba zváti utvoření smyslových věcí, nevzniká, že nemá vznik právě tak, jako ani bytnost; neboť vznikají v jiném buď uměním nebo přírodou nebo schopností. Co se však vytváří, jest kovová koule. Vytváří se totiž z kovu a z koule, když se tvar vtiskuje do této určité látky; a to je pak kovová koule. Kdyby však byl vznik kulatosti vůbec, muselo by tu vzniknout něco z něčeho. Neboť u toho, co vzniká, musí býti rozlišení mezi tímto a tímto, míním mezi látkou a tvarem. Jestliže se tedy koulí rozumí těleso, jehož povrch jest od středu všude stejně vzdálen, jest třeba rozlišovati, v čem se vytvořuje to, co se vytvořuje, za druhé to, co se na onom vytváří, a za třetí celek, to, co vzniklo, totiž kovová koule.

Z toho tedy, co bylo řečeno, je zřejmo, že to, co se nazývá tvarem, nebo podstatou, nevzniká, ale že vzniká sjednocení, jež dostává podle ní jméno, a že ve všem, co vzniká, jest látka, i jest jednak látkou, jednak tvarem.

Jest tedy nějaká koule mimo vnímatelné koule anebo dům mimo domy z cihel? Jistě ne; sice by nikdy nevzniklo toto zde, určitá jednotlivina. Tvar znamená spíše jakost, není jednotlivé toto a určité, nýbrž z toho, a toho působí se vznik a tvoří se takové a takové; a když je vytvořeno, jest to a to takové a takové. Celé to a to však, Kallias nebo Sokrates, jest jako tato jednotlivá koule, člověk však nebo živočich jako kovová koule vůbec. Je tedy zřejmo, že příčinnost, jak ji někteří obvykle přičítají ideám, jsou-li nějaké mimo jednotliviny, nemá pro vznik a podstatu žádného významu; alespoň z těch důvodů nemusí býti samostatnými podstatami.

Také je zřejmo, že u mnohých bytostí to, co plodí, jest takové jako to, co jest jím plzeno, že však s ním není totožné a jedno co do čísla, nýbrž co do druhu, jako je tomu například u bytostí přírodních; neboť člověk plodí člověka. Plodí-li na příklad kůň mezka, jest to jenom zjev, jenž jest proti přírodě. Ale i tu je vlastně poměr podobný, jenže nejbližší rod, který by byl společný pro koně a osla, nemá zvláštního jména; mohlo by však obsahovati oboje jako právě mezek.

A tak je zřejmo, že vůbec není třeba sestrojovati ideu jako vzor – neboť pro přírodní bytosti by se ideje mohly nejspíše vyhledávati, ježto ty jsou především podstatami –, ale stačí, když působí plodivý činitel a jest příčinnou tvaru v látce. Celek však, takový a takový tvar v tom a v tom mase a v kostech, jest Kallias a Sokrates. Jeden se různí od druhého látkou, neboť jest různá, ale jsou stejní co do druhu neboť druh jest nedělitelný.

[...]

Všechno jest buď jenom ve skutečnosti nebo v možnosti, nebo jest v možnosti i ve skutečnosti, buď jako určité jsoucno nebo kolikost anebo některá kategorie. Není však pohybu mimo věci; neboť se vždy mění podle kategorií jsoucna a není nic společného nad věcmi, co by nebylo v některé kategorii. Všechno však náleží všemu dvojím způsobem, na příklad něco určitého; buď je to jako tvar nebo jako zbavenost. A podle jakosti jest jedno bílé, druhé černé, podle kolikosti jedno úplné, druhé kusé, a podle místního pohybu jedno jest nahoře, druhé dole, nebo je lehké a těžké. Je tedy tolik druhů pohybu a změny, kolik je druhů jsoucna.

Poněvadž se pak všechno v každém rodu dělí podle možnosti a skutečnosti, nazývám uskutečňování možného jako takového pohybem. Že je to vymezení správné, vyplývá z další úvahy. Tehdy se staví, když vystavitelné, pokud je jako takové pojmáme, jest ve skutečnosti, a to jest stavění. Totéž platí o učení, léčení, válení, kráčení, skákání, stárnutí a zrání. Pohyb se vyskytuje teprve tehdy, když se uskutečňuje možné, ne dříve a ne později. Tedy pohyb není nic jiného než uskutečňování možného jsoucna, když jako skutečné jsoucno jest činné. A to ne pokud je již určitým podmětem, nýbrž teprve, pokud je pohybu schopno. Tím „pokud“ rozumím toto: Kov jest v možnosti sochou. Ale přece skutečnost kovu, pokud jest kovem, není pohybem. Neboť býti kovem a býti určitou možností není totéž. Kdyby to totiž prostě pojmově bylo totéž, byla by skutečnost kovu pohybem. Ale není to totéž, jak je zjevno u protiv. Neboť moci býti zdrav a moci býti nemocen není totéž; vždyť pak by bylo totéž býti zdrav a býti nemocen. Jest však tentýž a jeden podklad, který jest zdrav a nemocen, ať již je to nějaká vlhkost nebo krev.

Ježto to tedy není totéž, jako není totéž barva a viditelné, jest uskutečňování možného jako možného pohybem. Je tedy zjevno, že pohyb je právě to uskutečňování a že začíná tehdy, když se něco uskutečňuje, ne dříve a ne později. Neboť každá věc může býti někdy uskutečněna, někdy nemusí, jako na příklad vystavitelné, pokud je vystavitelné. Uskutečňování toho, co může býti vystavěno, pokud tu možnost má, jest právě stavění. Neboť uskutečnění znamená buď toto, stavení, nebo dům sám. Ale tehdy, kdy je tu již dům, nemůže tu již býti to, co může býti vystavěno. Tu se jenom staví to, co je vystavitelné. Proto uskutečňováním jest nutně stavění, stavění však jest druh pohybu. A stejně je tomu s ostatními pohyby.

Že je to správný výměr pohybu, vysvítá z toho, co o něm praví jiní, a z toho, že není snadno určití jej jinak. Neboť nelze jej zařadití do jiného rodu. Je to zjevno z toho, že jedni jej nazývají růzností čili jinakostí, druzí nestejností anebo něčím nejsoucím; ale při tom všem pohyb není nutný, a také změna v ně a z nich není pohybem ve větší míře než z jednoho protikladu v jiný. Důvod takového pojetí pohybu jest v tom, že se zdá něčím neurčitým a že počátky druhé protikladné řady jsou neurčité, poněvadž obsahují zbavenost. Neboť nejsou ani něčím určitým, ani nějakou jinakostí, ani nějakou jinou kategorií.

Že se pohyb zdá býti něčím neurčitým, pochází odtud, že jej nelze pokládati ani za možnost, ani za skutečnost. Co může býti kolikostí, nemusí se pohybovat, a co skutečně kolikostí jest, nepohybuje se, a pohyb se zdá sice býti skutečností, ale nedokončenou, poněvadž možné, jehož je uskutečňováním, jest ještě nedokončeno. A proto je obtížno vystihnouti, co pohyb jest. Neboť je nutno pokládati jej buď za zbavenost nebo za možnost nebo za prostou skutečnost, ale to vše se zdá nepřijatelné.

Zbývá tedy jenom určení, jež jsme uvedli, že pohyb jest skutečností a neskutečností ve smyslu, jak o tom bylo pojednáno nahoře, a jež je sice těžko pochopiti, ale přesto jest možný.

Je také zjevno, že pohyb jest v tom, co jest pohybováno. Neboť jest jeho skutečností, jež pochází od toho, co je skutečně schopno pohybovat; a skutečnost tohoto činitele, schopného pohybovat, není jiná. Neboť pohyb musí býti uskutečňováním obou. Něco jest totiž schopno pochybovat proto, že může, a hybným činitelem jest proto, že je skutečně činné. Jeho skutečná činnost se však vztahuje k tomu, co jest pohybováno, takže skutečnost obou

stejným způsobem jest jedna právě tak, jako vzdálenost od jedné k dvěma a od dvou k jedné jest táž, a jako jest stejná vzdálenost ve směru zdola nahoru a shora dolů, aniž je to pojmově totéž. Stejně je tomu také u pohybujícího a pohybovaného.

[...]

Nahoře jsme určili, v kolika významech se vypovídá slovo „dřívější“. Podle toho určení jest zřejmo, že skutečnost jest dříve než možnost. Přitom míním, že nejen dříve než ta možnost či mohoucnost, jež byla vymezena nahoře, která se totiž označuje jako počátek, působící změnu v jiném nebo pokud je jiné, nýbrž vůbec dříve než každý počátek, působící pohyb nebo klid. Neboť sem, do oblasti možnosti, náleží také příroda; jest totiž hybným počátkem, ale ne v jiném, nýbrž ve věci samé, pokud je touto věcí. Skutečnost jest tedy dříve než každá ta možnost, a to i co do pojmu, i co do podstaty; co se týče času, jest v jednom vztahu dříve, v jiném nikoli.

Že jest dříve co do pojmu, jest zjevno. Neboť to, co jest mohoucí ve vlastním smyslu, jest mohoucí právě tím, že může působiti; tak na příklad stavby znalé jest to, co dovede stavěti, vidomé jest to, co může viděti, a viditelné, co může býti viděno. Zrovna tak je tomu u všeho ostatního, i musí býti pojem a poznání skutečnosti dříve než poznání možnosti.

Co do času jest však skutečnost dříve v tom smyslu, že to, co jest druhově totožné, jest dříve skutečné než možné, nikoli však to, co jest totožné počtem. Míním to tak, že časově dříve než tento člověk, který tu již skutečně jest, a než toto obilí a než vidoucí jest látka, semeno a to, co je schopno viděti, věci to, jež jsou sice v možnosti, ale ne ve skutečnosti člověkem, obilím a vidoucím. Ale zase časově dříve než toto jest něco jiného ve skutečnosti, z čeho možnost vznikla. Neboť vždycky ze jsoucna možného vzniká jsoucno skutečné tím, co již ve skutečnosti jest; na příklad člověk vzniká z člověka, vzdělance činí vzdělanec, při čemž vždycky něco jako první činitel pohybuje, hybný činitel však jest již ve skutečnosti. Bylo řečeno již v úvaze o podstatě, že všechno, co vzniká, vzniká z něčeho a od něčeho druhově totožného.

Proto se také zdá, že jest nemožno, že by někdo byl stavitelem, aniž by něco vystavěl, a kitharistou, aniž kdy na kitharu hrál. Neboť kdo se učí hrát na kitharu, učí se tím, že na kitharu hrá, a totéž platí o ostatním učení. Odtud pochází sofistický důkaz, že někdo může činit to, co tvoří předmět vědění, dříve ještě, než vědění má; neboť ten, kdo se učí, vědění ještě nemá. Poněvadž však z toho, co má vzniknouti, něco vždy již vzniklo a vůbec z toho, co má býti uvedeno v pohyb, něco vždy jest již v pohybu – vysvětlili jsme to v pojednání o pohybu –, musí snad také ten, kdo se učí, z nauky něco míti. Nuže, i s tohoto stanoviska tedy vysvítá, že skutečnost také tu co do vzniku a času jest dříve než možnost.

Ale také co do podstaty jest dříve. Předně proto, že to, co je pozdější co do vzniku, jest dřívější co do tvaru a podstaty, na příklad muž jest dříve než hoch, člověk jest dříve než semeno; neboť jedno již nabylo tvaru, druhé nikoli. Za druhé proto, že všechno, co vzniká, směřuje k počátku, to jest k účelu a cíli. Neboť účel jest počátkem a vznik a vývoj děje se pro účel, cílem jest však skutečnost a pro takový cíl se dostává mohutnosti. Vždyť živé bytosti vidí, ne aby měly zrak, nýbrž mají zrak, aby viděly. Podobně mají znalost stavitelství, aby stavěly, a schopnost rozjímati, aby rozjímaly, ale nerozjímají, aby se jim dostalo schopnosti rozjímat, leda ti lidé, kteří se cvičí. Tito však nerozjímají, tímto způsobem jenom myslí, aniž potřebují rozjímati.

Mimo to látka jest proto v možnosti, že někdy může nabýti tvaru; jakmile jest však ve skutečnosti, tvaru nabyla. Podobně je tomu u všeho ostatního, i tam, kde je cílem pohyb. Proto jako učitelé jsou přesvědčeni, že dosáhli vyučovacího cíle, když ukáží, že žák jest skutečně činný, vědění činí skutkem, tak je tomu i v přírodě. Kdyby tomu tak nebylo, podobalo by se to Pausonovu Hermovi²; nebylo by totiž jisto, zda vědění jest uvnitř či vně, zrovna jako je tomu u té sochy. Neboť výkon čili vykonané dílo, skutek jest cílem a skutečnost jest právě vykonaným dílem. Proto také jméno „skutečná činnost, skutečnost“

(ENERGEIA) odvozuje s od slova „skutek“ (ERGON) a směřuje k dokončení, k uskutečnění (ENTELECHEIA).

Ježto pak někde užívání mohutnosti je poslední mezí, na příklad u zraku vidění, mimo něž se žádný jiný výkon neuskutečňuje, jinde se však uskutečňuje ještě nějaké dílo, jako na příklad u stavitelství mimo stavění dům; přece skutečnost není cílem možnosti čili mohutnosti tam méně a tu více. Neboť stavění jest ve vystavěném a děje se a jest zároveň s domem. Tam tedy, kde vznikající jest mimo užívání mohutnosti ještě něčím jiným, jest skutečnost v tom, co jest vytvořeno, jako na příklad stavění ve vystavěném domě, tkaní v utkané věci a podobně i v ostatním, a vůbec pohyb v pohybovaném. To však, u čeho mimo skutečnou činnost není žádné jiné dílo, má skutečnost v sobě samém; tak vidění jest v bytosti vidoucí, rozjímání v rozjímající, život v duši, a proto také blaženost; neboť jest to život určité povahy.

A tak je zřejmo, že podstata a tvar jest skutečností. Z tohoto důvodu pak vyplývá, že skutečnost co do podstaty jest dříve než možnost, a jak jsme řekli, jedné skutečnosti co do času předchází druhá, až se dospěje ke skutečnosti věčného prvního hybatele.³

Dá se to však dokázati ještě důrazněji. Věčné jest totiž co do podstaty dřívější než pomíjející; nic však, co jest v možnosti, není věčné. Důvod jest ten, že každá možnost se týká zároveň protikladu. Neboť co nemůže býti, nemůže skutečně náležeti žádné věci, ale všechno, co je možné, nemusí býti skutečné. A tak to, co jest možné, může býti i nebýti, tedy totéž může i býti i nebýti. Co může nebýti, možná nebude; co však může také nebýti, jest pomíjející, a to buď prostě nebo právě v tom vztahu, v němž se o něm praví, že může také nebýti, se zřením k místu, kolikosti nebo jakosti; prostě jest však něco pomíjející se zřením k podstatě. Z věcí nepomíjejících prostě nic tedy není dáno prostě v možnosti; nic však nebrání, aby nebylo v jistém vztahu možné, na příklad býti v tom a tom stavu, míti tu a tu jakost, zaujímati to a to místo; proto jsou všechny ve skutečnosti.

Zrovna tak jsoucno nutné není dáno v možnosti. Věci tohoto druhu jsou přece první; neboť kdyby těchto nebylo, nebylo by nic. A zrovna tak není v možnostích věčný pohyb, je-li takový. A je-li něco věčně pohybovaného, není pohybovaného s hlediska možnosti, leda jenom co do směru, odkud a kam. Neboť nic nebrání, aby v tomto vztahu nebyla látka.

Proto slunce, hvězdy a celé nebe jsou stále skutečně pohybovány a není třeba obávati se, že by se někdy zastavily, jak se toho obávají badatelé o přírodě. Ta tělesa neumdlévají ve své činnosti. Neboť jejich pohyb není jako u věcí pomíjejících v oblasti možnosti protikladu, takže by pak nepřetržitost jejich pohybu byla obtížná. Neboť příčinou obtíže jest podstata, pokud jest látkou a možností, nikoli skutečností.

Ale také ty věci, jež jsou podrobeny změně, jako země a oheň, napodobují věci nepomíjející. Neboť i ty jsou v stálé skutečné činnosti, ježto mají pohyb o sobě a v sobě.

Ve všem ostatním se možnost čili mohutnost pojí k protikladu, jak bylo vyloženo. Neboť to, co může vykonati pohyb tak a tak, může jej také nevykonati, alespoň to, co působí ve shodě s rozumem. Nerozumné mohutnosti se však pojí také k protikladu, pokud je podmět může míti a nemíti.

Jsou-li tedy určitá jsoucna nebo podstaty toho druhu, jak tvrdí dialektikové o ideách, bylo by něco, co by bylo vědoucí v mnohem větší míře než věda o sobě a co by bylo v mnohem větší míře pohybováno než pohyb o sobě. Neboť toto, vědoucí a pohybované, jsou skutečnosti, ono však, věda a pohyby, jsou jejich možnosti.

Je tedy zřejmo, že skutečnost jest dříve než možnost a každý počátek změny.

Všchno, co se vypovídá s hlediska možnosti, má v sobě zároveň možnost opaku, na příklad totéž, o čem se říká, že může býti zdravé, může býti nemocné, a to zároveň. Neboť i možnost se týká zdraví a nemoci, klidu a pohybu, stavění a bourání, vystavění a zřícení. Je tu tedy zároveň možnost opaku; opačné však nemůže býti zároveň. A tak nemohou býti zároveň ani skutečné stavy, na příklad býti zdrav a býti churav. Proto nutně jedno z toho jest dobré. Podobně v možnosti jest buď oboje nebo žádné. Skutečnost jest tedy lepší.

Poznámky:

- ¹ Bytnost – výraz, který v obecné češtině nenalezneme a který byl vytvořen speciálně pro překlad aristotelských nebo později scholastických termínů. Je překladem řeckého TO TI EN EINAI a znamená to, co určuje každé jsoucno jako to, čím právě jest, čím se liší od jiného jsoucna. Ve středověké filosofii se českým pojmem bytnost překládá termín *essentia*.
- ² Sochař Pauson prý zobrazil Herma v kameni tak, že nebylo vidět, zda byl na kameni vně nebo uvnitř.
- ³ Aristotelés (a vůbec žádný řecký filosof) neznal pojem Boha-stvořitele. Pokud chtěli středověcí křesťanští filosofové využívat Aristotelovy metafyziky, museli vyřešit problém, jak do ní představu Boha-stvořitele nenásilně vpravit. Podarilo se to nejlépe Tomášovi právě přes Aristotelův pojem „skutečnosti“: Bůh působí jako „čistý akt“, udělující jsoucnům existenci (srv. 1.4.3 a komentáře k tomu).

Komentáře

WERNER BEIERWALTES

Werner Beierwaltes (1931) – německý filosof. Profesor na univerzitách v Münsteru, Freiburgu a Mnichově. Věnuje se systematicky dějinám platonismu a jeho vlivu na evropské filosofické myšlení od počátků až po německou klasickou filosofii. Je autorem řady monografií o významných filosofech (Plótinos, Proklos, Jan Eriugena, Mikuláš Kusánský, Hegel aj.). Hlavní díla: *Proklos. Základní rysy jeho metafyziky; Platonismus a idealismus; Identita a diference; Myšlení jednoho.*

Platonismus a idealismus

Praha 1996. Překlad F. Karfík.

Základní onto-theologická otázka jako aristotelsko-novoplatonská myšlenková struktura.

Jednou ze základních otázek řeckého filosofování je otázka po *bytí*: „A skutečně, to, co je odedávna i nyní a vždy předmětem zkoumání a rozpaků, co je to jsoucí, to je jakási bytnost.“ (Arist. Met., 1028b 2–4). Ale otázka, co toto bytí samo je, byla zodpověděna různě. Tak vyšla najevo její diferencovanost a možnosti, jež jsou v ní implikovány: bytí jako počátek či základ vůbec, to, co je pouze samo ze sebe a samo sebou, skrze co a v čem je nicméně vše ostatní, je chápáno jako LOGOS, HEN, IDEA, PROTEUSIA nebo NUS.¹ Všechna tato pojmenování nejsou nicméně nic „zvláštního“ o sobě, nýbrž jsou to způsoby bytí a způsoby jevení toho nejobecnějšího, co je myšleno jako pravdivé či vlastní bytí.

Otázka po bytí směřuje tedy k čemusi původnímu, prvnímu (PROTON); z hlediska této otázky je filosofie zásadně *protologie*. Od Anaximandra se toto první ztotožňuje s božským (THEION) či bohem (THEOS). Protologie se tak ukazuje jako „theologie“. Otázka po Bohu je tedy otázkou, která je implicitně zahrnuta v otázce po základu, „prvním“ či bytí. V tomto bodě vyvozuje filosofování na zásadně odlišném stupni reflexe důsledek z mytického způsobu myšlení, kde „bůh“ je chápán jako jmenný přísudek (nikoli jako hledaný „podmět“).

Tvrzení, že protologie je theologií, dokládá nejjasněji *Aristotelés*, který chápe „první filosofii“ jako „theologii“. „První filosofii“ se toto myšlení nazývá proto, že se táže na první substanci (PROTEUSIA) či na objímající, všeobecný základ (ARCHE), za nějž už se nelze dále ptát a který je proto ne-podmíněný. První substance je v sobě nerozdělená a nedělitelná, oddělená (ab-solutní, CHORISTE) od toho, co se mění (co se pohybuje), je bezprocesuálním (= bezčasovým) základem všeho procesuálního: totiž prvním „pohybujícím“, jež samo „nehybně“ (nepohybně, neměnně) *jest*. Protože tento základ

je tím prvním pohybujícím a měnícím, „závisí“ všechno „na něm“; toto „závislé“ je nicméně bytostně zaměřeno k onomu „prvnímu“, jako k čemusi „milovanému“.

To první je zároveň to nejlepší, v sobě nejcennější, a jakožto nejlepší vede také ten nejlepší život: *myslí*. Za nejlepší předmět svého myšlení může mít pouze samo sebe. Myslí tedy samo sebe, je myšlením vlastního myšlení (NOESEOS NOESIS). Zatímco všechno pohyblivé je nejprve pohybem přivedeno ze stavu ne-bytí (možnosti) do stavu skutečného bytí, první substance je a zůstává stále tím, čím jest: čirou skutečností (ENERGEIA), či negativně vyjádřeno: absolutním vyloučením možnosti. Čirá skutečnost jako taková zaručuje, že její konání – myšlení – se uskutečňuje *stále*, že tedy stále myslí sama sebe. Toto „myslet stále sám sebe“ (skutečnost ducha, NU ENERGEIA), tof „život“ první substance. Tuto „věčnou nejlepší živou bytost“ nazývá Aristotelés Bůh. Tak dochází k výše zmíněnému ztotožnění.

Metafyziku neboli první filosofii určuje Aristotelés jako vědu, která nazírá jsoucnou, nakolik je jsoucnem, tedy nikoli z nějakého určitého hlediska (to by platilo pro jednotlivé vědy jako matematika nebo fyzika), nýbrž z nejobecnějšího hlediska: nakolik je jsoucí; nazírá tedy bytí (jakožto akt), skrze něž jsoucno jest, čím jest. Existují přesvědčivé důvody pro to, že otázku po jsoucnu, nakolik jest, neboli po bytí jsoucího nelze chápat pouze jako otázku, která se jedním a týmž způsobem vztahuje na veškeré jsoucno a ptá se na jeho obecnou strukturu nebo na jeho nejobecnější predikát, tj. že se neomezuje na *metaphysica generalis*, kterou ve šlépějích pozdního scholastického myšlení nazýváme obvykle ontologie, nýbrž že se v otázce po jsoucím, nakolik jest (ON HE ON), ptá zároveň po první substanci (PROTE USIA). Zaměření otázky ukazuje ke ztotožnění mezi jsoucím jakožto jsoucím (ON HE ON) a první substancí (PROTE USIA) či základem, tj. Bohem (ARCHE = THEOS). Výpověď, že ON HE ON je Bůh, sice neimplikuje, že bychom se na ON HE ON nemohli ptát také v oboru přírody (FYSIKA). Tato výpověď nicméně pozvedá první filosofii na princip vědy vůbec. První filosofie je na základě tohoto ztotožnění jak *metaphysica specialis* (= theologika), tak zároveň ontologie. Metafyzika se tedy ptá nejenom na substanci (USIA), nakolik je obecná (KATHOLON) v logickém smyslu, tj. nakolik přísluší jednomu každému jednotlivému, určitému jsoucnu jako nejobecnější kategorie, nýbrž ptá se zároveň na první substanci (PROTE USIA), která je univerzální (KATHOLON) natolik, nakolik je přítomná a nakolik působí ve všech jednotlivých substancích (USIAI), tj. nakolik je jim „společná“. Takto strukturovaným spojením ontologie a theologiky jakožto metafyziky Aristotelés jako první *explikoval* základní onto-theologickou otázku. Jako otázka po totožnosti či vztahu mezi bytím a základem či mezi bytím a Bohem zůstala až do Hegela a Schellinga pro filosofii osudovou.

Poznámky:

¹ LOGOS: slovo, výpověď, smysl, rozum; HEN: jedno; IDEA: idea; PROTE USIA: první bytost, substance; NUS: duch, intelekt. Základní řecké filosofické kategorie.